

u jednom pismu byzantskoga cara Justinijana: »*pars secundae Pannoniae, quae in Bacensi est civitate*¹. Bacensis civitas (Bač) bijaše dakle g. 535. u jednoj česti Pannonije secundae ili sirmiensis.

Rimski nadpis u Varaždinskih Toplicah.

Početkom mjeseca rujna t. g. naišlo se je prigodom izkapanja jednoga zdenca u seljačkoj kući blizu ulaza u kupalištui perivoj u Varaždinskih Toplicah na trag jedne starorimske sgrade, sagrađjene velikim djelom od bijeloga mramora. Visoka Vlada, doznajuć ovu okolnost, izaslala je podpisanoga², da te starodavne ruševine na mjestu prouči i ob uspjehu izvjesti. Podpisani došao je na licu mjesta do osvedočenja, da je ova sgrada starorimska kupelj bila, te da bi se daljnim strukovnim izkapanjem na tomu mjestu do veoma znamenitih rezultata moglo doći³.

Medjutim evo jedan starorimski nadpis, koj se je na tom mjestu izkopao:

NYMPHAS·SALVTARES
M·RVTLIVS·LVPVS·TR·MIL·
LEG·XXII·Q·TR·PL·
LEG·AVG·LEG·XIII·GEM·

Imade se ovako čitati: NYMPHAS·SALVTARES·Marcus·RVTLIVS·LVPVS·TRibunus·MILitum·LEGionis·XXII·Quaestor⁴·TRibunus·

¹ Kukulj. Cod. dipl. I. p. 3.

² U odsutnosti muz. ravnatelja.

³ Spomenuto je već bilo u Viestniku g. 1879. str. 35 (Toplice Varaždinske), da se je još g. 1878. uprav na tom mjestu naišlo „na očite tragove nekadašnjih kupelja“, te se dodavalo: „a bilo bi veoma probitačno po isti muzej, da se to na starinah veoma bogato tlo sustavno iztraži“.

⁴ Q za *Quaestor* dolazi kadkada u nadpisih i kao vojnička čast (V. Corp. Insc. Lat. III. n. 1396, 4858, 5944), te po Forcelliniu „quaestores militares, erant magistratus minores, qui mittebantur cum imperatoribus, cum consulibus, vel cum praetoribus, in militiam ad administrandam rem pecuniariam et praedam“ (V. Cic. Sen. 10., Liv. 26, 47 etc.). Ovdje bi se činilo, da bi se ono Q moglo prije raztumačiti sa *Questionarius* (a *questionibus*), isto no poveća vojnička čast (V. Corp. Inscr. Lat. II. n. 4156; III. n. 3162 b; VIII. n. 2586, 2751 itd.), ali koja bi se bolje dolikovala jednomu, koj je od časti *Tribunus militum* postao dalje *tribunus pro legato* i napokon *legatus Augusti*.

PLEbis¹-LEGatus-AVGusti-LEGionis-XIII-GEMinae². — Nadpis stoji na velikoj 2 metra širokoj i 1 metar visokoj ploči od bjelog mramora, te je osobito liepo sačuvan, premda je, kada je nadjen, bio sasvim pokrit sumpornim sedimentom.

Zanimiv je oblik *accusativa* mjesto dativa u NYMPHAS-SALVTARES³. — Ime M. Rutilia Lupa nedolazi u drugih pozuatih panonskih nadpisih, akoprem je isti Rutilius, kako se iz našega nadpisa vidi, dosta visok dostojanstvenik bio⁴.

Kao kuriozum mi je još spomenuti, da vlasnik dotične kuće, gdje je ovaj nadpis nadjen, za isti zahtjeva 200 forinta!!

Dr. Bojničić.

¹ *Tribunus plebis* bijaše sasvim građanska čast u Rimu, te jedva da ju dobio *Rutilius tribunus militum*, o kom se vidi, da je neprekidno u vojski daleko od Rima služio. Moglo bi se ono PL (ako je uprav tako na kamenu) razstaviti sa piknjom P-L, te onda bi se vojničke časti Rutilijeve postepeno prikazale, naime *tribunus militum leg. XXII, questionarius, tribunus pro legato, legatus Augusti leg. XIII. geminae*. U jednom dračkom nadpisu dolazi L. Titinius Sulpicianus kao TR-MIL-ET-TR-MIL-PRO LEGATO (C. I. L. III. p. 117 n. 605. V. Orelli n. 4027. Tac. Ann. 15, 28 etc.).

² Imamo još jednog *Leg. Aug. leg. XIII. gem.*, koj u to doba postavi spomenik isto *Nymphis* u Toplicah Varaždinskih, a to je M. Fabius Fabullus (V. Viestnik l. c.).

³ Ovaj oblik postaje sasvim pravilan, ako se doda glagol (na pr. *deprecatur*) umietno izostavljen. U ostalom *accusativus pro nominativo vel c couverso* često dolazi u nadpisih. *Nymphae* pako *salutares* poznate su iz nadpisa u istih Toplicah našastog (V. Viestnik l. c. str. 41) u dvorištu kuće br. 45, valjda gdje i ovaj ili na blizu. I gens Rutilia poznata je uprav u gornjoj Panoniji (C. I. L. III. n. 4486, 4591, 4603).

⁴ Mukom se mimolazi što je najvažnije, kada je naime ovaj nadpis postavljen bio. Nemože biti sumnje, da ga je Rutilius dao postaviti, u što je obnašao čast *Leg. Aug. leg. XIII. gen.* Znamo pako, da su o polovici prvoga stoljeća po Is. u gornjoj Panoniji stanovale tri legije, naime IX Hispana, VIII Augusta i XV, i da je prvu Claudius poslao u Bretanju (Tac. Ann. 14, 32), drugu Nero u Mesiju (Tac. Hist. 1, 79 cf. 3, 10); a i treća prodje u istok oko g. 63 po Is. (Tac. Ann. 15, 26). Na mjesto njih dođoše samo dvie druge, t. j. iz gornje Njemačke XIII gemina (ova po Mommsenu vjerojatno umah po odlasku leg. VIII Aug.), o kojoj se izviestno zna, da je god. 69. po Is. zimovala u Optuju (Poetovio, dakle blizu Varaždinskih Toplica. V. C. I. L. III. p. 510); i leg VII gemina, koju je u to doba ustrojio bio Galba (Tac. Hist. 2, 11, 67, 86). Ona t. j. leg. XIII iz Optuja prodje kašnje u Vindobona, a stoprv Trajanus oko g. 107. odpravi ju u Daciju, te se više ovamo nepovrati (V. Viestnik l. c.). Nadpis dakle gori naveden, bje postavljen oko g. 69. po Is. Opazke uredništva.